

HARASZTI SZABÓ PÉTER–KELÉNYI BORBÁLA–SZÖGI LÁSZLÓ

MAGYARORSZÁGI DIÁKOK
A PRÁGAI ÉS KRAKKÓI EGYETEMEKEN 1348–1525,
1–2. KÖTET
(MAGYARORSZÁGI DIÁKOK
A KÖZÉPKORI EGYETEMEKEN 2.)
Budapest, 2016, 2017.

Szögi László irányításával indult el a magyarországi diákok középkori egyetemjárásának feltérképezése. Az első könyv Tüskés Anna munkája, aki a Bécsi Egyetem magyarországi hallgatóinak adattárát állította össze. Béccsel kapcsolatban szerencsésebbnek mondhatjuk magunkat, hiszen levéltári források, valamint nyomtatásban megjelent diáknévsorok egyaránt segítették a kutató munkáját. A Krakóban tanult magyar diákok kutatása szintén nagy múltra tekint vissza, és jól megmaradt forrásanyaggal rendelkezik, míg Prága esetében a kutatás alapjául szolgáló források jelentős része sajnos eltűnt vagy megsemmisült a második világháború során. A középkori krakkói és prágai egyetemjárás történetét két kötetben dolgozták fel a szerzők. 2016-ban a tanulmányok jegyzéke, 2017-ben a névsorokat tartalmazó adattár látott napvilágot.

Az első kötet előszavát a kutatás elindítója, Szögi László jegyzi, a Prágai Egyetemről az ottani levéltárakban alapos kutatást végző Haraszi Szabó Péter, Krakkóról pedig a szintén igen gondos kutatómunkát folytató Kelényi Borbála készített tanulmányt. Az általuk összeállított adatbázis jelent meg a második kötetben nyomtatásban.

Haraszi Szabó Péter tanulmánya pontos képet rajzolt a kutatás nehézségeiről. A megmaradt forrásanyag nagyon csekély, a szabad művészetek dékáni könyvére, a szász nemzet matrikulájára és az 1372 óta különálló jogi egyetem néhány iratára korlátozódik. Az egyetemi levéltárban van néhány középkori oklevél, illetve az egyetem történetéről készült krónika is, amit valószínűleg a 15–16. században állítottak össze. Az orvosi és teológiai kart látogató magyar diákokról szinte alig lehet valamit tudni. Magyarországon is volt hagyománya a Prágai Egyetem kutatásának, de a források szűkös volta miatt csak kevesen érdeklődtek az egyetem története iránt, ellenben a cseh és a német történetírás foglalkozott vele részletekbe menően.

A szerző az egyetem történetével kezdi tanulmányát, bemutatja a Prágai Egyetem alapításáról fennmaradt három iratot: egy pápait 1347-ből, egy cseh királyit 1348-ból és az eisenachi diplomát – ami szintén uralkodói volt – 1349-ből. Ezután kitér az egyetemet alkotó négy nemzetre (cseh, lengyel, bajor és szász), valamint ezek szerepére az egyetemi tanácsban. Az egyetem belső szerkezetének leírásából azt is megtudjuk, hogy

az egyetem házainak, kollégiumainak és bevételeinek kérdésével kapcsolatban aránylag sok forrás maradt meg. A kollégiumok jelentőségét a szerző külön is hangsúlyozza, ugyanis ezek voltak az oktatás helyszínei, ezek hiányában kezdetben a tanítás valószínűleg a tanárok lakásán folyt.

Érdekes eredményt hozott az egyetem nemzeti megoszlásának vizsgálata. A négy akadémiai náció közül háromban egyértelműen a németek (bajorok, majd a szászok) voltak többségben, és ők foglalták el az egyetem vezető pozícióit, míg a cseh nemzet volt a legkisebb létszámban képviselve a kutna horai dekrétumok (1409) okozta tömeges elvándorlásig. A németek létszámának csökkenésében a 14. század utolsó évtizediben közrejátszhattak az újonnan alapított német egyetemek és egy, a tanulmányi helyek elosztása körül kirobbant belső konfliktus is, ezek következtében az egyetem a 15. század elejétől már csak területiális oktatási intézményként működött tovább.

A hallgatók létszámadatairól a kutatóknak csak becsült adataik lehetnek, valószínűleg az 1380-as évek végére megduplázódott a hallgatói létszám, amire a megnövekedett fokozatszerzésekből következtek. A társadalmi állást tekintve a nemesek főleg csehek vagy lengyelek voltak, és csak kisebb részben származtak a német nációból.

Nagyon érdekes fejezet a Wyclif hatásáról és Husz János fellépéséről szóló rész. Az egyetemen a 14. század végétől volt érezhető Wyclif hatása, majd Husz János prédikációi mind az egyetemre, mind a városi polgárságra rendkívül nagy hatást gyakoroltak. Miután Husznak el kellett hagynia Prágát, Prágai Jeromos vette át a mozgalom helyi vezetését. Mint ismeretes Huszt és Prágai Jeromost is halálra ítélték a konstanzi zsinaton, és máglyán megégették őket. Az egyetem belső életében tovább folytak a harcok, ami a radikális és mérsékelt párt közötti szakadáshoz vezetett, 1418-ban pedig egy időre a tanítást is felfüggesztették, amit majd csak a bázeli zsinaton oldottak fel 1430-ban. A század közepétől újra megjelentek a külföldi hallgatók, de több katolikus hallgató nem akarta letenni az esküt a prágai kompaktátákra és a két szín alatti áldozásra, így a külföldiek végül újra elhagyták az egyetemet, többen éppen Krakóba mentek át. A 15. század végére oktatási és gazdasági reformokra is szükség lett, de ezek végül elmaradtak. A Prágában tanult magyar diákok szerepe Husz nézeteinek terjesztésében nem teljesen tisztázott, ahogy erre a szerző is felhívja figyelmünket. A középkori prágai egyetemen a tanárok és diákok viszonya a szerző megállapítása szerint sokkal bensőségesebb volt, így többen követhették tanáraik nézeteit. A tanári karból sem csatlakozott mindenki a reformpárthoz, sőt a reformerek tanítványai közül is többen az ellentáborhoz pártoltak. A reformpárti (kelyhes) irányzat és a magyarországi huszita eretnenség közötti kapcsolat vizsgálata még sok újdonságot hozhat. A Huszita Biblia magyarra fordítóinak teljes biztonsággal való azonosítása is várat még magára.

A prágai adatbázis két csoportban közli a magyarországi hallgatókat: 1. kód alatt jelennek meg azok, akik valóban a Magyar Királyság területéről származtak, 2. kód alatt azok, akik valószínűleg magyarok voltak, vagy külföldiek voltak, de prágai diákoskodásuk alatt a magyar királyi udvarban volt hivataluk, vagy az egyházi hierarchiában kaptak fontos szerepet. A szerző felhívja a figyelmet más szekunder munkákban megjelent

pontatlanságokra, melyek a diákok származási helyének meghatározásából adódtak. A középkori magyar egyetemjárás sajátossága, hogy a diákok főleg az artes fakultást látogatták, jogi és teológiai képzésen kevesebben vettek részt, a legkisebb számban pedig orvosokat találunk a beiratkozottak között. A megmaradt források alapján $\frac{2}{3}$ – $\frac{1}{3}$ volt az artes és jogi fakultáson tanulók létszáma. Az orvosok és teológusok létszáma azonban a források hiánya miatt nagyon bizonytalan. Egy vagy legfeljebb két emberről lehet feltételezni, hogy magyarországi diákként orvosi tanulmányokat folytathatott, míg a teológusok közül szintén két emberről valószínűsíthető a magyarországi származás.

Magyarországi hallgatók létszáma valószínűleg öt- vagy hatszorosa is lehetett annak, amiről a forrásaink tájékoztatnak. Az 1360-as években jelenhettek meg, létszámukat a kor politikai és egyházpolitikai eseményei jelentősen befolyásolták. Kiugróan emelkedett a magyarok létszáma az 1380-as évek elején (Pécsi Egyetem-hanyatlás, Mária hercegnő és Luxemburgi Zsigmond házassága, tekintélyes német és lengyel tudósok), valamint 1407 és 1409 között. A magyarok származási helyével kapcsolatban a kutatók minden korszakban hasonló problémákkal szembesülnek. Szerencsések vagyunk, ha Magyarország valamelyik latin megnevezése előfordul a dokumentumokban, még szerencsésebbek, ha megyére is utal a forrás, és rendkívül szerencsések, ha a település neve is fel van tüntetve. Ez utóbbival a középkori forrásokban is az a gond, hogy hasonló nevű települések több megyében is előfordulhattak. Prágában az ország minden régiójából tanultak diákok, a legtöbben a földrajzilag közelebbi Dunántúlról és Felvidékről, ezt követi Erdély, Délvidék, Duna-Tisza köze, Tiszántúl, illetve a Macsói Bánság és Erdély megyéi közötti terület.

Fokozatot 135 alkalommal szereztek, ebből a bizonyosan a Magyar Királyság területéről származók aránya 55%, a legtöbben artium baccalaureus címet szereztek. A többség csak egy fakultást látogatott Prágában, akik továbbmentek más egyetemre, többnyire legalább a baccalaureusi fokozat birtokában tették. A később máshol tanulmányokat folytatók beazonosítása sokszor azonban a nevek igen változatos használata miatt komoly nehézségekbe ütközött. Magyarok tanárként is előfordultak Prágában, a leghíresebb közülük Budai Bereck volt, aki 1415-ben az egyetem rektora lett. A hallgatók társadalmi állásával kapcsolatban a szerző a meglévő adatok alapján arra következtetett, hogy a polgári és nemesi származásúak száma körülbelül egyforma lehetett, de pontos adatokat sajnos itt sem lehetett meghatározni. Az életpályák a Prágában tanultak esetében többnyire ismertek, így a szerző csak egy személy, a pohárnokmesteri rangra emelkedő Perényi Imre életét ismerteti alaposabban.

A krakkói anyag kutatása a prágaival szemben sokkal egyszerűbbnek bizonyult, ahogy ez Kelényi Borbála tanulmányából is kiderül. Több eredeti forrásanyag (anyakönyv, fokozatszerzési és tanítási jegyzék, illetve a Bursa Hungarorum névsora) maradt fenn. A szekunder irodalom is bőséges, a téma kutatása már a 19. században megindult, mind magyar mind lengyel szerzők foglalkoztak a témával. A krakkói forrásanyagból kiemelkedik az oktatással kapcsolatban megmaradt források igen szép száma (órarend, számtankönyv, természettudományos könyvek).

A szerző itt is röviden ismerteti a krakkói egyetem alapítását, melyre 1364-ben került sor, de csak három karral (artes, orvosi, római kánonjogi) jött létre, mivel V. Orbán pápa nem bízva a megfelelő színvonalú teológiai oktatásban, ennek a karnak a felállítását megtiltotta. Az egyetem bolognai és pádovai mintát követve inkább jogi profilú volt. Nagy Kázmér halála (1370) után azonban az egyetem hanyatlásnak indult, újraalapítására majd csak 1400-ban került sor, ahova jórészt korábban Prágában képzett tudósok kerültek tanítani. A huszita tanok Krakkóban is éles vitákhoz vezettek, de nem találtak jelentős bázisra. A prágai tanítási jog megvonásából azonban a krakkóiak profitáltak, ugyanis jelentősen emelkedett a hallgatóik létszáma.

A krakkói egyetemnek különösen fontos szerepe volt a magyarországi diákok oktatásában, a bécsi után a második leglátogatottabb egyetem volt, Kelényi Borbála számításai szerint évente átlagosan 33,5 magyar hallgatóval, az 1400 és 1525 közötti időszakban pedig összesen 4475 magyar diákkal. A szerző nagyon helyesen felhívja arra is a figyelmünket, hogy sajnos nem tudhatjuk, hogy ha megmaradt volna a prágai forrásanyagok, vajon akkor is helytálló lehetne-e ez a megállapítás. Krakkó vonzerejét számos tényező növelte: hagyományosan jó magyar-lengyel politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatok, földrajzi közelség, olcsóság. Már a kezdetektől jelen voltak magyarok, de igazán jelentősen a 15. század második felében nőtt meg a létszámuk. Számos neves magyar is tanult Krakkóban (Temesvári Pelbárt, Bakócz Tamás stb.), de sokan csak ugródeszkanak tekintették az egyetemet egy későbbi, például bécsi vagy itáliai stúdiumhoz, az is előfordult azonban, hogy a krakkói tanulmányok után még két vagy három másik európai egyetemet is meglátogattak. A szerző arra is rámutat, hogy Krakkóban kezdte meg tanulmányait az első reformátornemzedék több tagja is, majd többen innen Wittenbergbe mentek tovább. A tudományos transzferhez hozzátartozott a korban az is, hogy lengyel tudósok, orvosok is tevékenykedtek jelentős létszámban Magyarországon.

Valamikor a 15. század során jött létre a magyarok diákotthona, a Bursa Hungarorum, ahol a diákok hetente fizettek lakbért. A lakók névsora csak 1493-tól maradt fenn, korábbi adatok szórványosak. Virágkorát a bursa 1493 és 1506 között élte, a 16. század elejétől fokozatosan csökkent a lakók száma, majd 1541-ben bezárták, végül a század második felében a magyarok is lassan eltűntek Krakkóból. Iratai közül az anyakönyv maradt fenn, ami kalandos úton jutott vissza Magyarországra (sajttakaróként találtak rá a krakkói piacon).

A hallgatók származási helye – Prágához hasonlóan – csak nehezen állapítható meg, ugyanis az anyakönyvben nem mindig fordul elő az egyházmegye megjelölése, vagy ha igen, akkor is sokszor következtetlenül. A rendelkezésre álló adatok alapján azt lehetett megállapítani, hogy a földrajzi közelség és a városok magas urbanizációja miatt a legtöbb diák Észak-Magyarországról érkezett, de az erdélyi, főleg szászok lakta városok körében is népszerű volt az egyetem, jelentősen kevesebben érkeztek viszont a mai Magyarország és még sokkal kevesebben a mai Szerbia és Horvátország területéről.

A városok közül Kassa és Bártfa küldte nagy létszámban fiait Krakkozóba. Társadalmi állásukat tekintve többnyire a polgárság képviseltette magát az egyetemen, a nemesség aránya jelentősen kisebb, az pedig még ritkább, hogy egy-egy család több generáción keresztül jelen volt egy egyetemen (pl. a Thurzók). A fokozatszerzéseket tekintve a többség a babérkoszorús fokozatig jutott (1080) fő, magisteri címig pedig mindössze 189 fő. Magyarok professzorként is tanítottak Krakkozóban, 1487 és 1525 között 21 fő. A krakkói és más egyetemi stúdiumok után az ismert életpályák közül a legtöbben az egyházi pályát választották, a világiak pályája kevésbé ismert.

Rendkívül érdekesnek tartottam, hogy a mindennapi életbe (viselkedés, szokások, evés-ivás, botrányok) is betekintés nyerhettünk. Mint minden egyetemi forrás esetében – bármelyik korszakról is legyen szó – Krakkozóban is főleg a megszokottól, a hétköznapiól eltérő viselkedésformák kerültek feljegyzésre az egyetemi aktákban.

Az első kötet végén a felhasznált irodalom, egy igen részletes ábrákkal ellátott angolnyelvű összefoglaló és végül prágai és krakkói képek, valamint ábrák zárják a kötetet.

A második kötet maga az adattár, ami a korábbi peregrinációtörténeti adattárak sémáját követi az évenkénti beiratkozásokkal, évszámokkal, megjegyzésekkel, ha ismert, a további pályákkal és a forrásmegjelöléssel, majd a kötetet a helynév- és névmutató zárja. Nagyon helyesnek tartom, hogy a második kötet közöl olyan helyreigazításokat, amik az első kötet megjelenése óta is tovább folytatódó kutatás során kerültek napvilágra, ezek redményeként a szerzők létszámadatokat, fokozatszerzési adatokat módosíthattak.

Erre a két kötetre már nagyon régóta várt a szakma, különösen a bécsi kötet megjelenése után éreztük mindannyian égető szükségét, hogy kezünkbe vehessük a prágai és a krakkói egyetemjárás történetét. Szögi László szakmai vezetése és Draskóczy István támogatása mellett két fiatal, ambiciózus történész rendkívül alapos, körültekintően összeállított munkáját veheti kezébe az olvasó.

Bozzay Réka